

Development of professional competence of future teachers includes studying of fundamental principles of Ukrainian musical culture. Getting information about the original musical art of the Galician-Volhynian Principality contributes to improving the meaningful component of educational process and combining modern pedagogical theory with folk-pedagogical experience.

Key words: competence, teachers-musicians, musical culture, Galician-Volhynian Principality, education, contents.

УДК 371. 134: 785

Коваленко В.В.,

викладач кафедри інструментально-виконавської майстерності

Інституту мистецтв

Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито теоретичні основи формування особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі інструментально-виконавської підготовки; проаналізовано різні підходи науковців до визначення сутності та специфіки інструментально-виконавської діяльності, основні знання, уміння й навички, якими повинен володіти сучасний учитель музичного мистецтва.

Ключові слова: учитель музичного мистецтва, особистісні якості, інструментально-виконавська підготовка, інструментально-виконавська діяльність.

Проблема формування особистісних якостей є закономірним відображенням тих суперечностей, які виникають між зростаючими вимогами до якості фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва й усталеною практикою навчання у вищому навчальному закладі; між теоретичною і практичною підготовкою студентів та їх здатністю реалізувати необхідні знання і вміння у майбутній педагогічній діяльності; між необхідністю формування професійно-особистісних якостей студентів і відсутністю в системі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва відповідного методичного забезпечення.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Інструментально-виконавська діяльність стала предметом багатьох мистецтвознавчих досліджень у сфері професійної музичної освіти (Л. Баренбойм, Г. Коган, Б. Кременштейн, Е. Ліberman, А. Малинківська, К. Мартинсен, Я. Мільштейн, В. Натансон, Г. Нейгауз, М. Перельштейн, С. Савшинський, С. Фейнберг, А. Щапов та ін.).

Інструментально-виконавська та педагогічна діяльність визначних представників виконавського мистецтва заклала основи й для досліджень у галузі музично-педагогічної освіти (Л. Арчажникова, Л. Гусейнова, Є. Куришев, В. Муцмакер, М. Назаренко, О. Олексюк, Г. Падалка, Н. Плешкова, Т. Пляченко, Г. Ципін, М. Шумський, О. Щербініна, О. Щолокова та ін.). Але проблема формування особистісних якостей студентів у процесі інструментально-виконавської підготовки ще недостатньо досліджена, що й визначило актуальність цієї статті

Мета і завдання статті — розкрити теоретичні основи формування особистісних якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі інструментально-виконавської підготовки.

Виклад основного матеріалу. Інструментально-виконавську підготовку сучасного вчителя музичного мистецтва в університеті науковці розглядають як складну динамічну систему, яка об'єднує відносно самостійні, але взаємопов'язані компоненти (теоретичний, методичний, практичний) і структурні елементи (предмети інструментально-виконавського циклу), кожен з яких виконує свої специфічні функції. Усі компоненти процесу музично-інструментальної підготовки утворюють інтегративну цілісність, яка має спільну мету (формування готовності студентів до музично-педагогічної діяльності в загальноосвітній школі та інших закладах освіти), спільні принципи, єдину внутрішню організацію, для якої характерні взаємозв'язок і взаємозалежність усіх структурних компонентів [5].

Інструментально-виконавська діяльність учителя музичного мистецтва передбачає володіння виконавськими навичками, а також методикою навчання гри на музичному інструменті. Невипадково з усіх умінь учителя музики вчені та музиканти-методисти насамперед відзначають саме вміння володіти інструментом, тому що аудіо-запис музичного твору може бути тільки доповненням до живого виконання, а не його механічною заміною. Неможливо переоцінити

враження, що справляє на учнів (студентів) гра вчителя, якщо вона насправді якісна, досконала, професійна та яскрава, у порівнянні зі слуханням «законсервованих» творів (Г. Падалка).

Основні види інструментально-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва та необхідні для цього знання, уміння й навички визначено і згруповано Л. Арчажниковою [1]. До них віднесені:

1) сольне виконання: а) теоретичні знання: стилістичних закономірностей виконання творів композиторів певних шкіл і течій; засобів художнього втілення авторського задуму; б) уміння й навички: добирати цікавий матеріал, що доповнює основний шкільний програмний репертуар із слухання музики, виконувати музичні твори на належному професійному рівні;

2) самостійна робота над музичним твором: а) теоретичні знання: методики поетапного розучування твору; виконання за голосами; особливості роботи над звуком, ритмом, динамікою у творах різного стилю, жанру, форми; прогнозування та виконання технічних труднощів; б) уміння й навички: розв'язувати виконавські завдання шляхом точного прочитання тексту та розуміння суті авторського задуму, а також шляхом пошуку необхідних засобів художньої виразності й подолання технічних труднощів; ескізне засвоєння музичних творів за короткий термін;

3) акомпанування: а) теоретичні знання: особливостей виконання акомпанементу до дитячих вокальних, хорових та інструментальних творів; б) уміння й навички: робота над акомпанементом, швидка орієнтація в різній фактурі вокально-хорових творів; акомпанування власному співу; спрощення партій акомпанементу, та навпаки — збагачення його більш насиченою гармонією та підголосками; створення в акомпанементі цілісного музичного образу;

4) читання з аркуша: а) теоретичні знання: специфіки читання з аркуша сольних та ансамблевих творів; особливостей різних типів фактури та закономірностей їхнього гармонічного розвитку; б) уміння й навички: оперувати музично-слуховою уявою (слуховий образ музичного твору), передбачати логіку розвитку музичної думки; фіксувати основні напрямки динамічного й темпового розвитку твору; вирізняти гармонічну основу;

5) транспонування: а) теоретичні знання: основних аплікатурних принципів гам, акордів, арпеджіо; б) уміння й навички: чути внутрішнім слухом музичний матеріал в авторській тональності;

швидко переносити фактурні та гармонічні особливості в іншу тональність; спрощувати музичний матеріал шляхом вилучення другорядних деталей мелодії та гармонії;

б) гра в ансамблі: а) теоретичні знання: закономірностей виконання сольної партії та супроводу; б) уміння й навички: відчувати динамічну, ритмічну та художню цілісність твору; розрізняти головне та другорядне; відчувати партнера й погоджувати з ним виконання твору в заданому темпі;

7) творче музикування: а) теоретичні знання: закономірностей імпровізації в різних стилях; б) уміння й навички: добирати на слух знайомі мелодії та акомпанемент до них, гармонізувати музичні уривки; імпровізувати на задану тему, змінюючи ритмічну основу, фактуру тощо [1, 68–69].

Виконуючи на уроці роль соліста-ілюстратора й акомпаніатора, учитель музики й у позакласній музично-просвітницькій та виховній роботі використовує уміння грати на інструменті (проведення лекцій-концертів та музичних бесід; репетицій шкільних музичних та інших творчих колективів). Виконання концертмейстерських функцій на уроках музичного мистецтва та у позакласній роботі без володіння інструментом практично неможливе. Для виконання супроводу до вокальних або хорових творів сучасні вчителі музики використовують аудіозаписи на аналогових та цифрових носіях. Учитель, який вільно володіє інструментом (або кількома інструментами) завжди буде користуватися авторитетом у школярів.

Сутність інструментально-виконавської діяльності науковці визначають по-різному. М. Каган вважає виконавство (інструментально-виконавську діяльність) повноцінним видом художньої творчості поряд із діяльністю композитора, драматурга, але відзначає його відмінності, зумовлені рівнем сформованості особистісних якостей музиканта як виконавця, а також специфічними особливостями художньо-творчої діяльності, суспільною значущістю, цінністю цього виду мистецтва [4, 56].

Ураховуючи те, що музичне виконання — це процес, і твір сприймається аудиторією у процесі виконання, Р. Здобнов виокремив такі особливості цього процесу: виконавство має вторинний характер; виконавство трансформує первинні твори в якісно новий стан реальних звучань або дій; виконавство — це творчий процес, спрямований на аудиторію; виконавство у певних видах мистецтва

має специфічні особливості, підпорядковуючись водночас загальним закономірностям [3, 98–148].

Зазначимо, що сутність творчості виконавця полягає в усвідомленні та глибокому осягненні твору, в адекватному й натхненному його відтворенні, тобто в художньому тлумаченні засобами виконавської майстерності. Виконавець є важливою ланкою між композитором і слухачем. Творчий процес не припиняється зі створенням твору, він продовжується у виконавському акті, у виконавській діяльності. Є. Гуренко аналізує виконавський процес засвоєння музичного твору з точки зору системного підходу. Він вважає, що цей процес, зорієнтований на створення продукту виконавської діяльності, є дуже складною системою, аналіз якої пов'язаний з необхідністю тимчасового абстрагування від її живої конкретної цілісності й розчленування єдиного на окремі елементи. У виконавському процесі Є. Гуренко виокремлює дві підсистеми: 1) художнє проектування результату виконавського мистецтва, процес формування виконавського задуму; 2) реалізація цього проекту як матеріально-го утворення [2, 84].

Більшість піаністів вважають провідними аспектами творчої діяльності виконавця сполучення художньої інтуїції, художньої свідомості, техніки й артистичної волі (О. Гольденвейзер, Г. Коган, Я. Мільштейн, Г. Нейгауз, С. Савшинський, С. Фейнберг та ін.). У разі недостатнього розвитку хоча б однієї із цих якостей мистецтво виконання не буде повноцінним. Так, наприклад, С. Савшинський вважає, що виконавські якості сконцентровані у трьох змістовних групах: художній, технічній та естетичній. До художньої групи автор відносить проникливість, змістовність, артистичність, емоційність виконання, багатство, шляхетність, витонченість інтонацій; до технічної — високий ступінь майстерності, віртуозність; до естетичної — темброве й динамічне розмаїття звучання. Відомий педагог-піаніст доповнює характеристики виконавця такими якостями, як вимогливість, відповідальність за свою творчість, спостережливість, ініціативність, здатність до самоспостереження та спостереження за реакцією слухачів, а також підкреслює, що кожен музикант володіє цими якостями від природи, але вони потребують активного розвитку та виховання [6, 6].

Беручи до уваги зміст інструментально-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва та специфіку цього виду його

фахового навчання в університеті, ми змогли визначити основні особистісні якості, які слід формувати у процесі інструментально-виконавської підготовки студентів:

- комунікативність (здатність вступати у психологічний контакт з учнем; уміння коригувати внутрішньоколективні та міжособистісні відносини, згладжувати конфлікти);

- творча уява (розвинена фантазія, активна уява, що доповнює наочно-образне мислення і дає змогу створювати ідеальний образ об'єкта і суб'єктів діяльності);

- експресивність та емоційність (яскрава емоційна виразність особистості; здатність до цікавого й емоційно виразного передавання знань, формування в учнів умінь і навичок гри на інструменті);

- наполегливість (цілеспрямована робота з досягнення поставленої мети власними зусиллями засобом подолання труднощів і перешкод);

- організованість (здатність до правильного планування й організації свого робочого дня, різних видів професійної та громадської діяльності; дисциплінованість, зібраність);

- вимогливість (уміння вчителя у коректній формі добиватися від учнів дотримання певних норм поведінки на уроках музичного мистецтва та в позанавчальній музично-творчій діяльності);

- доброзичливість (уміння створювати доброзичливу атмосферу на заняттях; орієнтація педагога на позитивні якості особистості учня);

- толерантність (зважене, терпиме ставлення до естетичних уподобань, духовних ідеалів, вірувань, переконань учнів і колег);

- емпатійність (здатність до співпереживання; вміння ідентифікувати себе з учнем, знаходити свою спорідненість із ним, підтримувати його почуття у процесі формування художньо-естетичного досвіду засобами інструментального виконавства);

- артистичність (володіння сценічною культурою та вміле її застосування у музично-педагогічній діяльності; вільне володіння вербальними навичками у раціональному поєднанні із жестами, мімікою і пластикою).

Висновки. Отже, дослідження змісту інструментально-виконавської діяльності вчителя музичного мистецтва та специфіки відповідного виду його фахового навчання уможливило визначення основних особистісних якостей, які необхідно формувати у студен-

тів під час інструментально-виконавської підготовки. Ця стаття не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Окремого дослідження потребують методи формування особистісних якостей студентів як майбутніх викладачів музичного інструмента.

Джерела

1. Арчажникова Л.Г. Профессия — учитель музыки : кн. для учителя / Л.Г. Арчажникова. — М. : Просвещение, 1984. — 111 с.
2. Гуренко Е. Исполнительское искусство: Методологические проблемы / Е. Гуренко. — Новосибирск : НГК, 1985. — 86 с.
3. Здобнов Р. Исполнительство — род художественного творчества / Р. Здобнов // Эстет. очерки. — М. : Музыка, 1967. — [Вып. 2]. — 150 с.
4. Каган М.С. Музыка в мире искусств / М.С. Каган. — СПб. : Искусство, 1996. — 232 с.
5. Назаренко М.П. Формування готовності майбутнього вчителя музики до інструментально-виконавської діяльності на основі інтегративного підходу : дис. ... канд. пед. наук / М.П. Назаренко. — Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — 219 с.
6. Скрипкина Э.А. Исполнительские качества учителя-музыканта как проблема исследования / Э.А. Скрипкина // Профессиональная подготовка учителя музыки общеобразовательной школы : сб. науч. тр. — М., 1978. — Вып. I. — С. 3–12.

В статье раскрыты теоретические основы формирования личностных качеств будущего учителя музыкального искусства в процессе инструментально-исполнительской подготовки; проанализированы различные подходы ученых к определению сущности и специфики инструментально-исполнительской деятельности, основные знания, умения и навыки, которыми должен обладать современный учитель музыкального искусства.

Ключевые слова: учитель музыкального искусства, личностные качества, инструментально-исполнительская подготовка, инструментально-исполнительская деятельность.

The article presents theoretical basis of development of personal qualities of a future Music teacher in the process of instrumental-performing training, analyzes different scientific approaches to determining the essence and specificity of instrumental performing activity, basic knowledge, skills and abilities that modern Music teacher should have.

Key words: Music teacher, personal qualities, instrumental-performing training, instrumental performing activity.